

Bir Çeviri Deneyimi: *Ses ve Fenomen*, Jacques Derrida

Gülben Salman¹

Bu yazıyı bir kitap çevirme deneyimini paylaşmak için kaleme alıyorum. Bu deneyimi üç ayrı başlık altında ele alacağım. Öncelikle çeviriyi nasıl yaptığımız hakkında bilgi verecek, daha sonra yeniden okuma sürecinden bahsedip bu süreçte karşılaştığımız kavramlar ile ilgili çeviri sorunlarına odaklanacak, son olarak da bir akademisyen olarak çeviri yapmanın akademik hayata yansımından söz edeceğim.

Jacques Derrida'nın *Ses ve Fenomen: Husserl Fenomenolojisinde Gösterge Problemine Giriş* kitabının çevirisini Zülfükar Emir Özer ile bir senede tamamladık. Sabahları bir sayfa Emir çevirdi, akşamları ben o sayfayı okuyup bir sayfa ekledim. Bir sonraki sabah Emir tekrar okuyup devam etti. Bazı günler aksadı, bazen uzun aralar verdik, bazen çok daha hızlı bir şekilde ilerledik. Örneğin giriş bölümünde çok zaman harcadık, sonra biraz hızlandık. Çeviriyi son iki bölüme kadar bir sayfa birimiz bir sayfa diğerimiz şeklinde sürdürdük. Son iki bölümü aramızda paylaştık. Çeviri tamamlandıktan sonra en son bir kere okuyalım diye düşündük ve bu son okumayı Emir yaptı.

Çeviri sürecinde doğal olarak bazı kavramlara karşılık bulmakta zorlandık. Bir

1 Ankara Üniversitesi
ORCID: 0000-0002-6673-9719
gsalman@ankara.edu.tr
<https://doi.org/10.5281/zenodo.10444417>

yanda Husserl, bir yanda Derrida varken ve ikisi de oldukça özgün iki filozofken, kavramların çoğunun henüz Türkçe çevirilerde yerleşmemiş olması beklendik bir sonuçtu. Derrida'nın 1967 senesinde *Ses ve Fenomen* ile aynı anda çıkan diğer iki kitabı, *Yazı ve Fark ve Gramatoloji* daha önce çevrilmiş olsa da bu kitaplar Derrida'nın yapışökümü işlettiği kitaplar olduğu için Husserl bahsi ve kavramları pek erişilebilir değildi. Husserl'in de özellikle ana kitapları henüz Türkçeye çevrilmemiş olduğu için yerleşmiş bir kavram seti mevcut değildi.

Sonuç olarak Derrida'nın Husserl üzerine yazılarına dair bir terminoloji yoktu. Derrida, Husserl üzerine çalıştığı on beş yıl boyunca esas olarak üç eser ortaya koymuştur: *Husserl Felsefesinde Oluşum Problemine Giriş*, *Geometri'nin Kökeni'ne Giriş* ve *Ses ve Fenomen*. Biz çevirinin edisyonunu tamamlarken *Geometri'nin Kökeni* adıyla Derrida'nın yazdığı giriş ve Husserl'in kısa makalesinin kitabının çevirisi yayımlandı. *Husserl Felsefesinde Oluşum Problemine Giriş* kitabının çevirisinin yapılması ise oldukça zor bir iş olduğundan kısa vadede yapılacağını öngörmüyorum. Sonuç olarak biz kitabı çevirmeye başladığımızda Derrida'nın Husserl üzerine diğer eserleri henüz yayımlanmış değildi. Kavramlara kendimiz düşünerek ve araştırarak karşılıklar bulmak durumunda kaldık. Husserl ve Derrida üzerine daha önceden Türkçe bir makale yazmış olduğum için biraz hazırlığım vardı ve o süreçten de faydalandık. Yer yer Türkçe yazılan makale ve çevrilen kitaplara da bakıp bu şekilde kavramları olabilecek en doğru biçimde çevirmeye çalıştık. Çeviriyi yaparken hem yeni hem de yerleşmiş kavramlar arasındaki tutarlılığı önemsedik. Ayrı bir sözlük dosyamız vardı, kavramları ve kelimeleri bu dosya altında listelemiştik; çeviri sürecini bunlara bakarak ilerlettik. Yine de son ana kadar revize edilen kavramlar oldu. Şimdi çeviri aşamasında bizi en çok düşündüren birkaç kavramdan bahsetmek istiyorum.

Husserl düşüncesinde zaman kavramına ilişkin terminoloji üzerine çevirilerde henüz uzlaşmış değil. Zaten Husserl'in çok az eseri Türkçeye çevrildi ve çeviriler Husserl düşüncesinin daha genel hatları etrafında şekillenmekte. Bu nedenle Husserl'in oldukça özgün olan zaman üzerine kavramsallaştırmasını düşünmemiz gerekti. Ben 2019 senesinde *Dört Öge* dergisinde yayımlanan *Ses ve Fenomen* kitabı üzerine yazdığım "Ses ve Fenomen: Derrida ve Husserl" isimli makalede kimi kavramları düşünüp bazı şekillerde karşılamıştım. Özellikle zaman üzerine olan pasajları çevirirken bu makalede çevrildiği biçimine sadık kaldık. Husserl'e göre şimdi, hiçbir zaman yalın bir noktasallık zinciri olarak algılanamaz. Bir başka deyişle şimdi, tek tek anların yan yanlığında bir an olarak anlaşılabilir. Husserl'e göre eğer zamanın böyle bir yapısı olsaydı, biz bir melodiyi duyamazdık. Husserl'e göre şimdinin bir kalınlığı vardır; bu kalınlık, henüz geçmiş anlar, şu an ve gelmekte olan anlar şeklinde en iyi şekilde bir kuyruklyıldızın akışında resmedilebilirdir. Şimdinin kalınlığı, saklı-tutulan anların da, bir an sonra gelecek olan anların da şu anda ihtiva edildiğini ima etmektedir. *Rétention* kelimesi, Husserl tarafından henüz geçmiş bir anı betimlemek için kullanılmıştır. Bu zaman kuramına sadık kalarak *rétention* kelimesini saklı tutulan olarak çevirdik. *Présentation*, *représentation* ve *re-présentation* kelimelerini sunum, temsil, yeniden sunum şeklinde çevirdik. Türkçe karşılıkları çevirilerde bu şekilde yer alıyordu. Derrida'nın Almanca olarak bıraktığı kavramları biz de Almanca asıllarıyla bıraktık. *Vouloir-dire* kavramını söylemek-istemek olarak çevirdik. *Monstration* kelimesini gösterme olarak çevirdik. *Soliloque*

kelimesini içsel monolog olarak çevirmeyi uygun bulduk. Başka olarak çevirisi git gide yaygınlaşsa da *autre* kelimesini öteki olarak bıraktık. Diğer bazı kavramları açıklamak istediğimizde ise köşeli parantez veya dipnot kullandık.

Sonrasında Zeynep Direk ile ben Zoom üzerinden çeviriyi birinci bölümden başlayarak karşılaştırmalı olarak çalışmaya başladık. Birinci bölümden son bölüme doğru bir gidişat izledik. Giriş bölümüne en son geri döndük. Süreç bu şekilde ilerledi ve aşağı yukarı bir sene sürdü. Saymadık ama elli civarı toplantı yaptığımızı sanıyorum. Ekranın bir yanında çeviri, bir yanında Fransızca aslı, okuyarak ve karşılaştırarak ilerledik. Her buluşmamızda bir buçuk saat civarı konuşuyorduk ve en fazla 2.5–3 sayfa ilerleyebiliyorduk; tabii bazen sadece 1 sayfa, bazen 3–4 sayfa. Edisyonun sonuna kadar revize ettiğimiz kavramlar oldu. Şimdi çeviri aşamasında bizi en çok düşündüren kavramlardan birinden bahsetmek istiyorum.

Edisyonun sonuna kadar kafamızı meşgul eden kavram yine zaman üzerine düşünürken karşımıza çıktı: *le présent* ve *maintenant* arasında ayrım. Derrida ikisi arasında net bir ayrım öneriyordu. Biz çevirmeye başladığımızda ve mevcut çevirilere baktığımızda, *le présent*'in şimdi-burada-mevcut şeklinde çevrildiği ve *maintenant*'ın şimdi olarak çevrildiği örneklerle karşılaşmıştık. Çeviriyi tamamladığımızda *le présent* şimdi-burada-mevcut ve *maintenant* da şimdi olarak çevrilmişti metin boyunca. Fakat Zeynep Direk ile çeviriyi yayına hazırlarken bir türlü söz konusu kavramların bu şekilde çevrilmesine ikna olamadık. Haklı olarak Zeynep Direk buradaki mekân ve buradalık vurgusunun uyumsuzluğuna dikkat çekti ama hemen bir sonuca varamadık. Bir süre sonra *le présent*'in şimdi ve *maintenant*'ın şu-an olarak çevrilmesinde hemfikir olduk. Bu kararı metnin sonlarına doğru verdik ve ben geri dönüp bütün kitabı revize ettim.

Son olarak akademik olarak bu çeviriyi yapmanın nedenli meşakkatli bir iş olduğundan bahsetmek istiyorum. Her ne kadar akademik olarak akademide halihazırda çalışan insanların kitap çevirmesi terminolojiye hâkim olma açısından ve düşünürlerin düşünceleri üzerine bilgi sahibi olma bakımından avantajlı görünse de, bu günün sonunda çeviri yapan ve çeviri yapmak isteyen akademisyenler için bazı durumlarda dezavantaj oluşturuyor. Özellikle bazı üniversiteler çeviri etkinliğini yeniden atama kriterleri, yükselme kriterleri veya performans beklentisine dahil etmiyor. Doçent olmak için de çeviri yapmanın ÜAK nezdinde bir karşılığı yok. Şu anda akademide asıl kabul gören makale yazmak, atıf almak ve proje yapmak. Böyle bir durumda bir kitabı, hele de zor bir kitabı çevirmek için iki sene zaman harcayabilmek oldukça lüks görünüyor. Sonuç olarak şu anda akademik yükselmesini tamamlayan hocalarımızın çeviri yapabilmesine izin veren bir sistem var gibi görünüyor. Genç

akademisyenlerin ise birikimlerini kitap çevirerek paylaşmak için bu akademik yükselme basamaklarını bitirmeleri gerekiyor. Diğer türlü çoğu üniversitenin atama-yükselme kriterleri veya doçentlik kriterleri açısından hesaba katılmayan bir iş için iki sene zaman harcanmış oluyor. Bu durum çeviri yapmak açısından oldukça şevk kırıcı bir gerçek. Her ne kadar son yıllarda büyük bir atılımla önemli kitapların çevirisi birer birer çıkıyor olsa da özellikle felsefe alanında atanma-yükselme veya doçentlik kriterlerinde çeviri etkinliğine yer verilmesi, alanda çalışan isimlerin çeviri yapmasını teşvik edebilir.